

Din Ve Devlet İlişkisi Üzerine Batı Demokrasilerinden Örnekler: İngiltere – Almanya – Fransa - İtalya – A.B.D.

The Examples From Western Democracies On Relationship Between State And Church: England – Germany – France – Italy – Usa

Reference: Türe, C.F. (2020). "Din Ve Devlet İlişkisi Üzerine Batı Demokrasilerinden Örnekler: İngiltere – Almanya – Fransa - İtalya – A.B.D.", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 6(30): 411-418

Dr. Öğr. Üyesi Celal Fatih TÜRE

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Muğla / TÜRKİYE

ÖZET

Modern devlet, insan hakları temeli üzerine kurulu sosyal bir devlettir. Yurttaşlarının temel haklarını korumak ve bu hakların kullanılabilmesi için gerekli ortamı hazırlamak, modern devletin en önemli görevleri arasındadır. Aynı zamanda modern devlet, laik bir devlettir de. Norm üretirken ve hizmet götürürken hiçbir inancı referans alamaz. Bir yandan temel bir insan hakkı olan dini talepleri karşılamak, diğer yandan da tüm inançlarla arasına mesafe koymak, modern devleti paradoksal bir durumun içinde bırakmaktadır. Batı demokrasilerinde, din ve devlet ilişkileri bağlamında standart bir uygulama yoktur. Bunun nedeni tarihsel, demografik ve hatta ekonomik farklılıklardır. Bu makalede, beş Batılı devlet –İngiltere, ABD, Fransa, Almanya ve İtalya- söz konusu sorun bağlamında buldukları çözüm yolları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern devlet, laiklik, kilise

ABSTRACT

Modern state is a social state because of basing on human rights. Protecting basic rights of citizens and to prepare good conditions when citizens use of their rights are among the most important tasks of modern state. However modern state is a laic state at the same time. Modern state can not take referans any believing system when state products norms and making service to citizens. This situation makes the state find itself in a paradoxal situation because of serving demands on religion that is a basic human right and also remaining far from religion. There is no standart pratic which coordinate relationships of state and religion in west democracies. reason of this is historical, demographic and economic diversities. In this article is tried to analysed solutions found by west states such as England, USA, France, Germany and Italy for this paradoxal problem.

Keywords: Modern state, laicism, church

1.GİRİŞ

Platon'un İ.Ö. IV. yy.'ın ortalarına doğru kaleme aldığı *Yasalar* adlı eserindeki en önemli mevzulardan biri, dinin sosyolojik işlevi ve din ile devlet arasındaki ilişkinin nasıllığıdır. Ve o tarihten itibaren gerek politik teorinin gerekse politik pratiğin yine en temel sorunsallarından biri olagelmıştır din-devlet ilişkisi. Din, insanın çok derin ve dominant bir özelliğidir ve insan toplumlarında dinin önemli roller oynamadığı örnekleri bulmak çok zordur. Aynı biçimde devlet de insan toplumlarının hakim bir özelliğini oluşturmaktadır ve tüm toplumlarda, ilkel ya da son derece komplike olsun, siyasal iktidar kavramının örgütlenmiş hali olan devlet mevcut olmuştur. Bu bağlamda din ve devletin kalıcı varlığı ve gücü, toplumları sürekli olarak şu soruyla yüzyüze bırakmıştır: İnsan hayatının din ve devlet boyutu birbiriyle nasıl ilişkilendirilebilir?

Modernite öncesi geleneksel yapılara bakıldığında, söz gelimi inanç ile politikanın neredeyse özdeş tutulduğu Eski Mısır ya da Roma gibi veya inancın politikaya egemen olduğu Ortaçağ gibi değişik örneklere rastlamak mümkündür. Din ile devlet arasındaki ilişkinin bir sorun olarak algılanması aslında moderniteye özgü bir durumdur. Çünkü;

1. Modern devlet, laik dolayısıyla yansız bir kurumdur. Toplumdaki tüm dini kurum ve cemaatlere, azınlık ya da çoğunluk ayrımı yapmaksızın eşit mesafede durmak, aynı zamanda da hükmetme ve hukuk inşa etme gücünü/yetkisini herhangi bir inanca dayandırmamak zorundadır.
2. Öte yandan modern devlet, sosyal bir devlettir ve yurttaşlarının maddi ve manevi mutluluğu amacıyla bir sorumluluk taşımaktadır. Devlet, nasıl ki eğitim, sağlık, ulaşım vb. alanlarda kamu yararına birtakım yatırımlar yapıyorsa, dini alanda da hizmet götürmek, yatırım yapmak ya da kaynak aktarmak durumundadır.

3. Ve belki de en önemli özellik olarak modern devlet, insan hakları temeli üzerine kurulu bir yapıdır. Yalnızca yurttaşlarının değil tüm bireylerin en temel haklarından olan din ve vicdan özgürlüğünü koruma yükümlülüğü altındadır.

Sorun işte tam da bu noktada düğümlenmektedir. Devlet, bir yandan insan hakları konsepti çerçevesinde din ve vicdan özgürlüğünü koruma ve sosyal devlet ilkesi gereğince de dini hizmet götürme; diğer yandan da laiklik bağlamında dini kurumlarla bağıni kopartıp tüm inançlara eşit uzaklıkta kalma dengesini nasıl tutturacaktır?

Bu çalışmada yukarıda tanımlanmaya çalışılan soruya/soruna yaklaşımları açısından beş Batı ülkesindeki durum, en yalın haliyle ortaya konmaya çalışılacaktır. ‘Niçin bu beş ülke?’ sorusuna ise, temelde birbirini tamamlayan üç cevap verilebilir. Birincisi, istikrarlı Batı demokrasilerine verilebilecek örnekler arasında ilk akla gelenler olmaları; ikincisi, dini açıdan çoğulcu demografik yapıları yansıtmaları; ve nihayet üçüncüsü de, din ile devlet arasındaki ilişkiler bağlamında birbirlerinden farklı düzenlemelere sahip bulunmaları ve bu bakımdan diğer Batı ülkelerine değişik modeller sunmalarıdır.

2. İNGİLTERE

İngiltere’de Anglikan Kilisesi, XVI. yy. ortalarından bu yana resmi kilisedir ve Anglikan Hristiyan doktrinlerini koruma altına alan *İrtidat Yasası (Blasphemy Law)* bu özel yasal statüyü yansıtan bir düzenlemedir (Barker, 1987: 273). İngiliz Kilisesi monarşiye, özellikle de Protestan olma koşulunu taşıyan krala/kraliçeye bağlıdır. Kraliyet ailesi üyelerinin kiliseye katılması zorunludur ve krala/kraliçeye tacını Cantenbury Başpiskoposu giydirir.

Kilise, Lordlar Kamarası’nda başbakanın seçtiği piskoposlar tarafından temsil edilir. Diğer dinlerin tanınmış temsilcileri de bu kamaraya üye seçilebilir. Yeni seçilen Avam Kamarası üyeleri, dini bir kimlik de taşıyan monarka bağlılık yemini ederler ve bu sırada ellerinde kendi dinlerine ait kutsal kitabı tutarlar. Herhangi bir dini inancı olmayanlar ise, dini içerikten soyutlanmış bir yemin metni okuyabilirler.

İngiliz Kilisesi’nin egemen konumu, kilise statüsünü düzenleyen yasalara, yüksek kilise görevlilerini atama prosedürüne ve kilise yönetiminin örgütlenme biçimine yansımıştır. Kilise, bu ve benzeri konularda belirleyici etkiye sahiptir. İngiltere’de monark, aynı zamanda İngiliz Kilisesi’nin de başıdır ve bu nedenle monarkın dini inancının anayasal sonuçları vardır; örneğin Katolik biriyle evlenemez (Canatan, 1997: 103).

Kilise, harcamaları için devlet bütçesinden belirli bir pay almaktadır. Din görevlilerinin maaşı bu şekilde ödenir. Kilisenin kendine özgü kaynakları da vardır ve bunların en önemlisi, kendi gayrimenkullerinden elde ettiği gelirdir. Ayrıca bağışlar, yardımlar ve yaptığı kimi hizmetlerden dolayı aldığı karşılıklar da diğer gelir kaynaklarıdır.

Din görevlilerinin maaşlarının ödenmesi yanında kiliseler devletten bazı özgül yardımlar da alabilmektedirler. Birçok örgüt ve dernek, tarihi değeri olan kilise binaları ve mezarlıklar için mali yardımda bulunmaktadır. Ayrıca yerel düzeyde belediyeler de bir çok imkanlar sunmaktadır.

İngiliz yasalarında tutukevi, ordu, hastane gibi açık kamu kuruluşlarındaki dini hizmetler önemli bir yer tutmaktadır. Orduya giren kişilerin inançları kaydedilmekte ve buna göre orduda dini hizmetler ayarlanmaktadır. İsteyen kişiler kendilerini ateist olarak da yazdırabilirler, ancak genelde inançlıların sayısı oldukça yüksektir. Hastanelerde de inanç gruplarının oranı dikkate alınarak çeşitli hizmetler götürülmektedir. Her hastanede en az bir Hristiyan din görevlisi bulunmaktadır ve ayrıca Musevi ve Müslümanlar için de din görevlisi tayin edilmektedir.

İngiltere'deki mezhep okullarının *destekli ve kontrollü* olmak üzere iki farklı türü vardır*. Her tür, mali düzenlemelerin özgüllüğüne ve bununla beraber giden kontrol derecesine tabidir. Sistem içindeki dini ilkokul ve ortaokullar, kayıtlı her öğrenci adına devletten yardım almaktadır. Ayrıca devlet, okul binalarının masraflarının % 85'ini karşılamaktadır. İngiltere'de her dört ilkokul öğrencisinden biri dini ilkokullara, her altı ortaokul öğrencisinden biri de dini ortaokullara kayıtlıdır. Toplamda ise ilkokulların % 35'i, ortaokulların ise % 16'sı kilise ile ilişkilidir (Burgess, 1988: 170). Mezhep okullarının çoğu İngiliz Kilisesi'ne bağlı olmakla birlikte, özellikle ortaöğrenim derecesindeki okulların dikkate değer orandaki bir kısmı ise Roma Katolik Kilisesi'ne bağlıdır. Katolik okullarının kendi kiliseleriyle daha sıkı bir bağı vardır. Çünkü Britanya Katolikleri azınlık statüsündedir ve eğitim alanında kendine yetme arzusundaırlar (Davie, 2005: 108-109). Ancak tüm mezhep okulları, devletten büyük mali destek almakta ve kamusal eğitim sisteminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Sonuçta İngiltere'deki kilise-devlet modeli, dinin toplumsal bir fonksiyonunun olduğunun kabul edildiği ve bu nedenle devlet ve dinin ortak amaçları gerçekleştirmek için dayanışma halinde bulunmasının uygun görüldüğü bir modeldir.

3. ALMANYA

Almanya'da devletin resmi dini yoktur ancak din özgürlüğü temel yaklaşımdır ve her türlü siyasal baskıya karşı korunmuştur. Anayasanın, din ve inanç özgürlüğünü güvence altına alan 4. maddesi, herkese, vicdanına uygun davranma ve yaşama özgürlüğü tanımış; inanç özgürlüğüne dokunulamayacağını, dinin serbestçe icra edilmesinin sağlanacağını hükme bağlamıştır.

Kilise-devlet ilişkilerini '*ortaklık ve otonomi*' biçiminde iki temel prensibe dayandıran Almanya'da, kilise ve devlete birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan ve birbirlerinden bütünüyle farklı faaliyetler olarak bakılmamaktadır. Hatta tam tersine, bu iki kurum, birbirleriyle dayanışma içinde bulunması gereken ve toplumun istikrarına ve refahına katkıda bulunabilecek ortaklar olarak algılanmaktadır. Aynı topluma karşı sorumluluk taşıyan devlet ve kilise, akıllı bir biçimde işbirliği yapmalıdır. Bu bağlamda kiliselerin özel pozisyonu, onları özel bir biçimde kamu hizmeti yapmaya zorlamaktadır (Robbers, 1996: 66). Dolayısıyla Almanya'da devlet-kilise ayrılığında çok ortaklığına dayalı bir sistem oluşmaktadır.

Almanya'da devlet ile kilise ya da devlet ile cemaat arasındaki tüm ilişkileri sürekli biçimde düzenlemeyi amaçlayan statü anlaşmaları yapılmaktadır. Bu anlaşmalarla devlet-kilise işbirliği, devlet ile kilise arasındaki gelenekselleşmiş hizmet ilişkileri ve bu ilişkilerin ortadan kaldırılması gibi uygulamalar düzenlenmektedir. Bu anlaşmaların içeriğini din hürriyetinden doğan kolektif hakların anayasal düzenlemesi, devlet okullarında din dersi, ilahiyat fakülteleri, hastane ve orduda din hizmetleri, radyo-televizyon yayımlarında dini içerik, mezarlık hakkı, okulların ve öğretmen yetiştiren kurumların müfredatı, kilise vergi yasası, kültür eserlerinin korunması gibi konular oluşturmaktadır (Okdemir, 2005: 43). Almanya'da din-devlet ilişkileri bağlamında yalnızca federal hükümet değil eyaletler de önemli rol oynamaktadır.

Anayasanın 137/3 maddesinde "Her kilise veya din kendi işlerini bağımsız olarak düzenler ve yönetir" hükmü yer almaktadır. Dolayısıyla kiliseler, istedikleri gibi örgütlenebilir ve birleşebilir, kendi işlerini bağımsız olarak düzenleyebilir ve yönetebilirler. Ayrıca anayasanın 137/6 maddesine göre kiliseler vergi toplama hakkına sahiptir ve kilise vergisinin toplanmasında devlet aracı olarak yükümlüdür. Belli bir mezhebe mensup yurttaşlardan ilgili kiliseye aktarılmak üzere vergi yasalarının zorlayıcılığını kullanarak alınan kilise vergisi, devlet yardımlarının ana kaynağını oluşturmaktadır. Kilise vergisi, kilise giderlerini karşılamak üzere kiliseye üye olanlardan tahsil edilen bir vergidir. Yasalar bunu olanaklı kılmakla kalmayıp, devlete de tahsil ve diğer işlemlerde

* Destekli ve kontrollü okullar arasındaki farklar için bkz. D.W. Laksheare, A Shared Vision: Education in Church Schools, Londra: Church House, 1992.

yardımcı rolü vermektedir (Canatan, 1997: 102). Kilise vergisi ile ilgili yasalar, XVIII. yy.'ın ikinci yarısından bu yana yürürlükte dir.

Kilise vergileri dışında Almanya'da devlet, kilise karşısında birtakım geleneksel yükümlülükler de taşımaktadır. Bunlar arasında kilise görevlilerinin maaşlarının ödenmesi, personel giderleri için yapılan katkılar, kilise binalarının bakım ve onarımına yapılan katkılar sayılabilir.

Almanya'da vergi ve yardımlar dışında, kiliseye özel vergi kolaylıkları verilmiştir. Kiliseler doğrudan doğruya vergi indiriminden yararlanabildikleri gibi hayırseverlikle ilgili harcamalarını vergiden düşürebilirler. Ayrıca kilise, kamu kurumlarında verdiği hizmetlerin de karşılığını alır. Kiliseler, sosyal-kültürel faaliyetlerine destek alabildikleri gibi tarihi değeri haiz olan kiliselerin korunmasıyla ilgili olarak da yardımlar alabilirler. Tüm bu yardım ve kolaylıklar göz önünde tutulduğunda, Almanya'da kiliselerin oldukça varlıklı kurumlar olduğu söylenebilir.

Din eğitimi, devletin denetim hakkı saklı kalmak kaydıyla, farklı dinlerin kendi prensiplerine uygun olarak verilir ve devlet okullarında devamlı ders niteliğindedir. Federal anayasanın 7. maddesinde "Din dersi, devletin denetim hakkına hanel gelmeyecek şekilde yapılır" hükmü yer almaktadır. Çocukların din dersine katılıp katılmayacağı, velilerin isteğine bağlıdır.

Her okulda Lutheryan ve Katolik olmak üzere iki tür dini eğitim verilir. Devlet ve kiliseler tarafından titizlikle incelenen müfredat ve ders kitapları, hayatın bütününe ilişkin konular, etik, sosyal sorunlar, kilise tarihi ve dünya dinlerini içerir. Alman toplumu, Avrupa'nın savaş sonrası dönemde öncü demokrasilerinden biri olduğunu destekleyen ahlaki nitelikleri vurgularken başkalarına yönelik saygı ve hoşgörü yeteneğini ispatlama arzusundadır. Dini eğitimin, 1946 Anayasasının genel hükümlerine aktarılan mesajlarla politikacılar tarafından barış konusuna ve toplumun ahlaki yapısına sıkıca bağlandığı açıktır (Davie, 2005: 115).

Uygulamada haftada iki ya da üç saat din dersi verilmektedir. Bu derslere düzenli olarak okuldan bir öğretmen ya da bu görev için atanan bir papaz girmektedir. Alman toplumunun büyük çoğunluğunun Katolik ya da Evanjelik kiliselerine mensup oldukları göz önünde tutulduğunda, bu sistemin küçük Hristiyan gruplar, Museviler ve Müslümanlar için problem oluşturduğu açıktır.

4. FRANSA

Fransa, laikliğin en katı uygulandığı ülkelerin başında gelmektedir. 1791 tarihli ilk Fransız Anayasası, *Tabii Haklar ve Vatandaşlık Hakları* başlığı altında "her insanın mensup olduğu dinin ibadetini yapma özgürlüğü"nü teminat altına almıştır. 1793 tarihli Jacoben Anayasası'nın 7. maddesi ise, dinlerin yasaklanmasına izin vermeyerek serbestçe yaşanması ilkesini düzenlemiştir.

Kilise ve devlet, III. Cumhuriyet döneminde 1905 tarihli *Kiliseler ile Devletin Ayrılması Kanunu* ile kesin olarak birbirinden ayrılmıştır. Fransız devletinin dinsel ve felsefi yansızlığının biri olumlu diğeri olumsuz iki yönü bulunmaktadır ki bu iki boyut, özellikle 1905 tarihli yasanın maddelerinde açıkça görülmektedir (Okdemir, 2005: 43). Yasanın ilk maddesinde devletin yansızlığının olumlu yönü vurgulanmaktadır. Buna göre devlet, kamu düzeninin gereği olarak yapılan sınırlamalar dışında, herkesin din ve vicdan özgürlüğünü güvence altına almakta ve ibadetlerin serbestçe yerine getirileceğini belirtmektedir. Aynı yasanın ikinci maddesinde ise devletin yansızlığının olumsuz yönü açıklanmaktadır ki devlet, hiçbir resmi din tanımadığı gibi, hiçbir dini kuruma da devlet yardımı verilemeyeceğini hükme bağlanmaktadır.

Devlet-kilise ayrılığını düzenleyen yasa, daha sonra birçok kez gözden geçirilmiş olmasına rağmen, Napolyon döneminden o ana kadar biçimlenmiş olan devlet-kilise ilişkilerinin temel yapısı hiçbir zaman değişmemiştir. Dolayısıyla bu yasa, bir dönüm noktasını işaretlemektedir.

Laiklik ilkesi, 1946 yılında Fransız Anayasası'na girmiş, 1958 Anayasası'nın 2. maddesinde de cumhuriyetin nitelikleri arasında ikinci sırada sayılmıştır. Yine aynı maddede tüm yurttaşların yasa önünde eşit oldukları ve cumhuriyetin tüm inançlara saygı gösterdiği belirtilmektedir. Dolayısıyla

Fransız Anayasası, din ve vicdan özgürlüğünü tam olarak tanımakla kalmaz, her birey için mensup olduğu dine inanma hakkını da garanti altına alır. Ancak devlet, hiçbir dini resmen kabul etmez. İstisna olarak Alsace ve Moselle’de 1802’de Vatikan ile yapılan ve halen yürürlükte olan anlaşma gereği, mevcut olan dört mezhebi (Lutheryan, Latin-Katolik, Reformist ve Musevi) tanıyan yerel bir anayasa vardır.

Fransa’da dini cemaatlerin cemaat olara özel bir statüleri yoktur. Fransa devleti, hiçbir cemaat ve kurumun din görevlilerinin maaş ve diğer giderlerini karşılamamaktadır. Her ne kadar Fransa’da devlet, genel anlamda kilise ve diğer dini kurumlara yardım vermese de, bu kural bazı özgül durumlarda işletilmemektedir. Laiklik kuralının uygulanmadığı durumlar şunlardır (Canatan, 1997: 107):

- ✓ Kilisenin devlet ve kamu adına yaptığı hizmetlerin giderleri –cenaze ve anma törenleri gibi- devlet tarafından karşılanmaktadır.
- ✓ Fransız Anayasası, kamu sektöründe verilmesi gereken hizmetleri laikliğe aykırı bulmamaktadır. Bu nedenle okul, hastane, ordu, cezaevi gibi kurumlarda verilen dini hizmetleri devlet finanse etmektedir.
- ✓ Yasal statüleri bakımından kimi kiliselerin mülkiyeti devlete, kimileri de cemaatlere aittir. Devlet, kendi mülkiyetinde bulunan kiliselerin bakım ve onarımına parasal destek vermektedir. Hatta yasadaki kısmi değişiklikler geniş yorumlanarak, aynı kural cemaat kiliselerine de uygulanmaktadır.
- ✓ Toplum faydasına yapılan faaliyetler ister dini ister seküler kurumlarca gerçekleştirilsin, devlet tarafından parasal olarak desteklenmektedir.

Hala Napolyon Konkordatı ile yönetilen bölgeler –Alsace ve Moselle- dışında, Fransa’daki devlet okullarında XX. yy.’ın başından beri din eğitimi imkanı yoktur. Dini eğitim, III. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Jules Ferry ve danışmanlarının reformlarıyla sistemden sistematik biçimde çıkarılmış ve yerini kendi sembolleri ve örnekleriyle beraber bir tür vatandaşlık bilgisine bırakmıştır. Avrupa’da dine yer verilmeyen okul sistemi yalnızca Fransa’da mevcuttur.

Öte yandan Fransa’da bugün yeni bir laiklik anlayışına doğru ciddi girişim ve düşünceler ortaya çıkmaktadır. ABD başta olmak üzere İngiltere ve İsviçre gibi ülkelerde, ‘Üçüncü Kuşak Haklar’ kategorisinde yeni birtakım haklar geniş biçimde işlenmeye başlanmıştır ve Fransa da bu gelişimin dışında kalmamaktadır. Söz konusu haklar arasında oldukça gözde bir konuma sahip olan *Farklı Olabilme Hakkının* ifade ve ibadet özgürlüklerinin alanını oldukça genişlettiği ileri sürülmektedir (Anayurt, 1994: 173).

5. İTALYA

İtalya’da herhangi bir dini grup, yasal bir girişimde bulunmaksızın ya da devlet denetimine bağlanmış herhangi bir onay süzgecinden geçmeksizin tam bir özgürlük içinde tüzel/yasal kişilik kazanabilir. Ancak bu durum, devletin her dini grupla aynı tarzda ilişki ve işbirliği içinde olduğu anlamına gelmez. Devlet ile dini gruplar arasındaki ilişki açısından, İtalyan sistemi üç farklı düzey içermektedir (Ferrari, 2002: 31-35). En alt düzeyde dini birlikler olarak tanımlanmış ve aralarında Müslümanlar ve Normanların yer aldığı yaklaşık 30 dini grup yer alır. Bu grupların devlet tarafından tanınmış ve işbirliğine kabul edilmiş olabilmesi için bazı nitelikleri sunmaları gerekir. Örneğin örgütlü olmaları, devletin yasalarıyla çatışma içinde olmayan iç kurallara sahip bulunmaları ya da ülke tarihinde belirli bir geçmişi temsil etmeleri gibi. Şu ana kadar bu gruplar, devletle herhangi bir anlaşma yapabilecek düzeye ulaşmamıştır.

İkinci düzeyde, devlet ile anlaşmaya varmış olan ve Museviler, Budistler, Baptistler, Lutheryanlar, Adventistler ve Yahova Şahitlerinden oluşan grup vardır. Bir dini grup bir kez tanındıktan sonra, özellikle vergi alanı olmak üzere çok sayıda avantajdan faydalanmaktadır. Başka bir deyişle bir

anlaşmanın imzalanması, İtalyan sisteminde dini gruplar için sağlanmış olan bir çok avantaj noktasında yolların açılması anlamına gelmektedir. Devletle anlaşmaya varmış olan bir dini grup, mevcut yasal statüsünden geriye doğru herhangi bir değişime gidilemeyeceği noktasında güvencededir. Bununla birlikte bir dini grupla anlaşmanın sonuçlandırılması, bütünüyle devletin değerlendirme yetkisi dahilindedir. Bu siyasal bir tercihtir ve anlaşma başvurusu reddedilmiş bir grup tarafından yargı önüne getirilemez.

Ve nihayet dini gruplar listesinin en başında, üyelerinin fazlalığı ve İtalya tarihindeki özel konumu nedeniyle Katolik Kilisesi gelmektedir. İtalya’da din ve devlet ilişkileri, anayasa ile değil kilise ile yapılan anlaşmalarla belirlenmiştir. Katolik Kilisesi, yüzyıllardan beri kendisini ve devleti aynı ölçüde ilgilendiren konuları *konkordato* adı verilen uluslararası anlaşmalarla düzenlemektedir. Bunun en önemli nedeni, Vatikan’ın, İtalya sınırları içerisinde bulunarak maddi ve manevi ağırlığını hissettirmesidir. 1947 Anayasası’nda devletin ve Katolik Kilisesi’nin kendi aralarında bağımsız ve egemen oldukları; aralarındaki ilişkinin 1929 yılında Mussolini tarafından imzalanan *Laterano Sözleşmesi* ile belirleneceği ifade edilmektedir. Bu sözleşme, Vatikan’ı bağımsız bir devlet haline getirmiş ve Katolik Kilisesine ‘Ulusal Kilise’ niteliği kazandırmıştır (Turan, 1994: 146).

1984 yılında hükümet ile papalık arasında yapılan anlaşma ile Katolikliğin İtalya’nın resmi dini olma statüsü kaldırılmış ancak devlet ile kilisenin kendi aralarında bağımsız ve egemen oldukları teyit edilmiştir. 8. maddesinde “Bütün mezhepler kanun önünde eşit olara serbesttir” hükmünü taşıyan anlaşma, devletin diğer dinlerle ilişkisinin ise kanunla düzenleneceğini öngörmüştür.

İtalyan eğitim sistemi, sıkı sıkıya inanç temellidir. Okulun rolü, hem ailenin hem de kilisenin öğrencilere Katolik inanç ve uygulamalarını öğretmesine yardımcı olmaktır. Ebeveyn dilerse öğrenci sistemden çekilebilir; uygulamada ise bu durum çok nadir görülmektedir. Katolik Kilisesi’nin rolü, öğretmenler ve öğrenciler için yardım malzemesi sağlanması ve gerekli personeli belirlemek için papaz idare heyetine gerek duyulması gibi konularda baskın olmaya devam etmektedir (Davie, 2005: 116).

6. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

ABD’de, kilise ve devletin katı biçimde birbirinden ayrıldığı bir model seçilmiştir. Vicdan özgürlüğü ilk kez, ABD’nin kuruluşunda yayımlanan 12 Haziran 1776 tarihli *Virginia Haklar Bildirgesi*’nin 16. maddesinde ilan edilmiş ve “herkes, dininin gereklerini vicdanının emrine göre yerine getirmek hakkına sahiptir” denilmiştir. Dinin, yurttaşların özgür iradelerinin ve tümüyle özel alanın konusu sayılmasının kökeninde, aydınlanma düşünürlerinin devletin dinden bağımsızlaşmasına dair düşünceleri ve Avrupa’da gelişen laikleşme hareketinin kilise ve devlet arasında nasıl bir gerilime sahip olduğunun görülmesi yatmaktadır.

ABD Anayasası’nda devletin dini olmadığı net olarak ifade edilmemektedir. Ancak 17 Eylül 1787 tarihli ABD Anayasası’nın eki olan 15 Aralık 1791 tarihli Haklar Bildirgesi’nin 1. maddesinde, Kongre’nin, bir din kuran ya da bir dinin gereklerinin serbestçe yerine getirilmesini yasaklayan hiçbir hüküm çıkaramayacağı öngörülmüştür. Görüldüğü gibi, ‘hiçbir dinin devlet tarafından düzenlenemeyeceği’ hükmü ile din-devlet ayrılığı, ‘dinin gereklerinin serbestçe uygulanması’ hükmü ile de din özgürlüğü ifade edilmekte ve devlet ile din arasına kesin bir çizgi çekilmektedir.

ABD Anayasası, din özgürlüğünü *ilk özgürlük* olarak tanımlar. Bu yaklaşım, siyasal yelpazenin bütün renkleri tarafından da benimsenmiştir. ABD’nin kurucusu olan ve anayasayı hazırlayan 13 eyaletin kökeninde, XVII. yy.’da Avrupa’daki Katolik-Protestan çatışmalarından kaçarak gelenlerin kurduğu kolonilerin olduğu göz önünde tutulduğunda, din özgürlüğü üzerindeki bu mutabakatı anlamak kolaylaşır.

Anayasada “Kongre, herhangi bir dinin resmen kabul ve tesis edilmesi veya serbest bir biçimde faaliyet göstermesini engelleyici bir kanun yapamaz” denilmektedir. Anlaşıldığı gibi bu yasaklama

Kongre'ye getirilmektedir. Daha açık bir deyişle federal devleti ilgilendirmekte, federe hükümetleri ise ilgilendirmemektedir. Nitekim bazı eyaletler, 1830'a kadar resmen bir dini kabul etmişlerdir.

ABD'de din özel alanın bir konusu sayılmakta ve hiçbir din, devletten yardım alamamaktadır. Devlet, din konusunda bekçi/koruyucu pozisyonundadır ve din ve vicdan özgürlüğünü zedeleyen bir durum ortaya çıkmadıkça kayıtsız kalmaktadır. Bununla birlikte kiliseler, diğer dernek ve vakıflar gibi gelir vergisinden muaf tutulmuşlardır. Din eğitimi, özellikle kilise teşkilatları tarafından üstlenilmiştir. Din ve mezhepler arasında ayırım yapmamak koşuluyla devlet, dini okullara da vergi muafiyeti uygulamaktadır. Dolayısıyla devletin dine yardım etmemesi kuralı çok da mutlak değildir. Dini kuruluşların bazı kamusal kuruluşlardan yararlanması, dini kuruluşlara yapılan yardımlara getirilen vergi muafiyeti ya da paranın üzerinde yazan *Tanrı'ya güveniyoruz (In God We Trust)* ibaresi gibi, devletin 'kaçınılmaz' olarak dine yardım ettiği durumlar da söz konusu olabilmektedir. Ne tür yardımların 'kuruluş hükmü'nü çiğneyecek denli izin verilemez olduğunun kararı Yüksek Mahkeme'ye bırakılmıştır.

Amerikan Yüksek Mahkemesi, 1947 yılında vermiş olduğu bir kararda* din-devlet ayrımını şu ifadelerle deklare etmiştir: "Hiçbir dini grup ve aktivite için, öğretileri ve pratikleri ne olursa olsun, toplanan vergilerden küçük ya da büyük oranda para ayrılmayacaktır. Hiçbir eyalet ya da federal hükümet, açık ya da gizli olarak hiçbir dini organizasyonun ya da grubun aktivitelerine katılmayacaktır. Aynı şekilde hiçbir dini grup ya da kurum, devlet işlerine hiçbir şekilde katılamaz. Jefferson'ın ifadesiyle, din kurumuna karşı hukuk, kilise ve devleti birbirinden ayıran bir duvar inşa etmelidir". Mahkemenin sert ifadelerle bu kararı vermesinden sonra, 1791 tarihli *Birinci Tadilat (First Amendment)*'a dayanarak, devletin dini okullara çocukların taşınması için mali yardımda bulunabileceğine izin vermesi ise, çok açık bir tezat teşkil etmektedir.

Yüksek Mahkeme'nin kilise-devlet ilişkilerine yönelik tipik yaklaşımını gösteren bu eski karar, özünde birçok temel değeri hukuksallaştırmıştır. Mahkeme, genellikle teorik ve pratik olarak kilise ve devletin birbirinden ayrılmasında ısrar ederken, kimi zaman bu ayrılığı uygulamada gevşeten yollar bulmuştur. Mahkeme böyle yapmakla, Amerikan halkının büyük çoğunluğunun benimsediği tavrı yansıtmaktadır. Çünkü toplum, kilise-devlet ayrılığını prensip olarak desteklemesine karşın, spesifik durumlarda devletin dini desteklemesine sıcak bakmaktadır. Bunun sonucunda da ortaya karışık bir hukuki uygulama çıkmaktadır (Jelen ve Wilcox, 1995: 57 vd.).

Sonuçta, ABD'deki kilise-devlet ilişkilerinde şu nokta ön plana çıkmaktadır: Mevcut kilise-devlet hukukunu bile tehlikeye düşürebilecek olan karışıklık ve tutarsızlık (Paulsen, 1986: 317). Özellikle Yüksek Mahkeme'nin verdiği ve birbiriyle çelişen kararlar nedeniyle, hiçbir taraf mevcut durumdan memnun gözükmemektedir.

7. SONUÇ

Batı toplumlarına egemen olan devlet ve kilise ayrılığı ilkesi, başka bir deyişle laiklik kurumu, bu toplumların uzun tarihsel gelişimleri içinde ve çeşitli siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik koşulların bir ürünü olarak boy göstermiş, nihayetinde de devlet ile kilise arasında doğal olarak değişik görünümde beliren uzlaşmalarla neticelenmiştir. Bugün bu ülkelerin anayasal düzenlemelerinde hem laiklik ilkesi hem de din ve inanç özgürlüğünü güvence altına alan ilkeler yan yana yer almaktadır.

Almanya ve İngiltere, din-devlet ilişkileri bakımından birbirine benzer ülkelerdir. Örneğin ikisinde de din adamlarının maaşı devlet tarafından karşılanır. İngiltere'de kiliselerin birçok gelir kaynağı vardır. Almanya'da ise kiliselere birçok vergi kolaylığı sağlanmıştır. Hatta verginin toplanmasında devletin yükümlülüğü bulunmaktadır.

* Everson versus Board of Education, 330 U.S., 1947, pp.16-18.

İtalya, kendine özgü farklı bir yol izlemiş, dini gruplarla devlet arasında yapılan anlaşmalarla sorunu çözüme kavuşturmuştur. Doğal olarak Katolik Kilisesi, dini gruplar içerisinde dominant bir konuma sahiptir. Hatta 1947-1984 arasında Katoliklik İtalya'nın resmi dini olmuştur. Bugün ise resmi din olma statüsü kaldırılmış ve devlet ile Katolik Kilisesinin kendi aralarında bağımsız oldukları teyit edilmiştir.

Fransa, Avrupa ülkeleri arasında laikliğin en katı uygulandığı ülkedir. 1905 yasasıyla din ve devlet birbirinden kesin biçimde ayrılmıştır. Bununla birlikte Fransız Anayasası, din özgürlüğünü benimser, tüm inançlara saygılıdır ancak hiçbir dini tanımaz. İngiltere, Almanya ve İtalya'nın aksine Fransa'da ilk ve orta öğrenimde din eğitimi yasaktır.

ABD'de ise, kilise ve devletin katı biçimde birbirinden ayrıldığı bir model seçilmiştir. Devlet, din karşısında bekçi/koruyucu konumundadır ve inanç özgürlüğünü zedeleyen bir durum ortaya çıkmadıkça kayıtsız kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Anayurt, Ö., (1994); "Fransa'da Klasik-Geleneksel Laikliğin Çözülüşü ve Modern Laikliğe Geçiş", Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı: 29, Temmuz-Ağustos, ss. 169-173.
- Barker, E., (1987); "The British Right to Discriminate", Church-State Relations: Tensions and Transitions, (ed. T. Robbins ve R. Robertson), New York: Transaction Books içinde ss. 269-280.
- Burgess, R., (1988); "Five Items for the Policy Agenda in Church Schools", Schools for Tomorrow: Building Walls or Building Bridges, (ed. B. O'Keefe), London: Falmer Press içinde ss.162-181.
- Canatan, K., (1997); Din ve Laiklik, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Davie, G., (2005); Modern Avrupa'da Din, İstanbul: Küre Yayınları.
- Ferrari, S., (2002); "Din-Devlet İlişkilerinde Katolik Model: İtalya", Dünyada Din-Devlet İlişkileri, (ed. C. Uşşak), İstanbul: Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, içinde ss. 27-35.
- Jelen, T.G. ve Wilcox, C., (1995); Public Attitudes toward Church and State, New York: Armonk.
- Okdemir, İ., (2005); Din ve Vicdan Özgürlüğü ve Laiklik Bağlamında Üniversitelerde Türban Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya: Akdeniz Ün. SBE Kamu Hukuku ABD.
- Paulsen, M.A., (1986); "Religion, Equality and the Constitution: An Equal Protection Approach to Establishment Clause Adjudication", Notre Dame Law Review, 311, ss. 312-355.
- Robbers, G., (1996); "State and Church in Germany", State and Church in the European Union, (ed. G. Robbers), Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, içinde ss. 60-77.
- Turan, Ö., (1994); "Avrupa, İslam Ülkeleri ve Türk Anayasalarında Laiklik", Türkiye Günlüğü Dergisi, sayı: 29, Temmuz-Ağustos, ss. 145-151.